

Zusammenfassung

In 1923 wurde Valdemar Ammundsen im neuen Haderslev Domstift zum Bischof ernannt. Er behielt diesen Posten bis zu seinem Tod im Jahr 1936. Davor war er an der Universität Kopenhagen Professor für Kirchengeschichte gewesen, wo er als beliebter Lehrer und Forscher gewirkt hatte.

Auch bevor er in Sønderjylland Bischof wurde, hatte die sønderjyske/nordschleswigsche Problematik ihn beschäftigt. Im Jahr 1909 debattierte er öffentlich in der deutschen Wochenzeitung Die Christliche Welt und kritisierte die preussische Unterdrückung der dänischen Nordschleswiger stark.

Als Bischof in Sønderjylland war es ihm wichtig, für Deutsche und Dänen im Domstift gleichermassen da zu sein. Die christliche Botschaft steht über einer nationalen. Seine Idealvorstellung war es, "das Dänische und Deutsche zusammenzuhalten", und dass seine Gemeindepfarrer alle in der jeweiligen Gemeinde bedienen sollte.

Diese Linie wurde "die ammundsensche Linie" genannt, und er hielt die ganzen Jahre als Bischof daran fest. Sie entsprang der faktischen Realität in den Gemeinden in Sønderjylland, wo Dänen und Deutsche zusammenlebten. Vor allem war es Ammundsens klare Überzeugung, wie es auch aus seiner Eintrittspredigt deutlich wird, dass die christliche Botschaft Vereinigung bedeutet also „eine Herde, ein Hirte“.

Der Artikel beschäftigt sich mit Ammundsens vielfältige Arbeit vor seiner Einsetzung als Bischof und seine Jahre als Bischof in Sønderjylland. Der Artikel möchte sich einem Porträt des ersten Bischofs im Domstift nach der Wiedervereinigung annähern.

At tilhøre mindretal og flertal

AF JENS ANDRESEN

I denne erindringsartikel fortæller Jens Andresen sin historie som grænse-landsmenneske. Han er født og opvokset i Sydslesvig som en del af det danske mindretal; uddannet i Danmark og bosat i Løgumkloster-området siden begyndelsen af 1970'erne. Jens Andresen har gennem mange år været valgt til amtsrådet i Sønderjylland og senere til regionsrådet. Gennem næsten 20 år har han været medlem af Grænseforeningens hovedstyrelse, og var 2016-2020 foreningens formand. I denne artikel reflekterer han over sit liv, og om skiftet fra at være en del af et mindretal til at blive en del af flertallet, og om dansk-tysk samarbejde ved grænsen.

Er vi danske eller tyskere? Det spørgsmål blev aldrig stillet i mit hjem og i min familie. Overskriften for livet i vores hjem og i vor familie var, at vi var danskere, og danske ville vi være, så på mange måder har min barndom og opvækst ikke adskilt sig fra andre danskeres, der er født i efterkrigsårene og vokset op i danske omgivelser. Men omgivelserne var alligevel ikke helt danske, og måske har jeg lidt særligt at berette om, i hvor vel jeg altid, når jeg selv har set på mine muligheder, har forudsat, at de har været de samme som de muligheder, der har været gældende for alle andre danskere på min alder.

Og lad mig indledningsvis slå fast, at det jeg er allermost taknemmelig for – netop er det, at jeg via min opvækst og mine forældres engagement i det danske mindretal må siges at have haft alle de samme muligheder som alle andre danskere på min alder. Sådan har jeg i hvert fald selv oplevet det, og læseren af disse efterfølgende linjer kan så afgøre, om ikke jeg har ret i det.

Begge mine forældres familier har siden folkeafstemningen og den deraf følgende grænsedragning i 1920 tilhørt det danske mindretal i Sydslesvig. Såvel min mor som min far kom fra dansksindede landbohjem i den del af Tønder Amt, der fra 1920 blev tysk. Mine forældres familier kendte hinanden helt tilbage til starten af 20'erne, og dette kendskab havde i høj grad at gøre med deres engagement i mindretallets opstart som organisation. Mine forældre, der var født i henholdsvis 1917 og 1919, havde haft en opvækst, der var stærkt præget af de fattige og hårde forhold, der var gældende for landbruget umiddelbart efter afslutningen af 1. verdenskrig, hvor begges familier havde lidt tab i

form af familiemedlemmer, der faldt i krigen. Fattigdommen var helt naturligt en følge af de store omkostninger, verdenskrigen havde påført alle lande i Europa, men i særlig grad Tyskland som krigens store taber.

Selv om familierne som ejere af mindre landbrug altid havde fødevarer inden for rækkevidde, så var det ikke ensbetydende med, at de havde råd til selv at bruge dem. Min morfar havde deltaget i krigen såvel i Rusland som i Frankrig, måtte lade min mormor være alene med fire små børn på et lille landbrug, hvor de havde en hest, tre køer og en enkelt gris. Min mor blev så født efter morfars hjemkomst, og i løbet af 20'erne fik de yderligere to børn. Der var faktisk tale om underernæring, der blandt andet viste sig i form af engelsk syge.

Min mors familie må betegnes som indadvendte i forhold til deres omgivelser og havde nok at se til med at klare dagen og vejen. Min fars familie havde et lidt større landbrug, hvor man ved siden af landbruget drev kreaturhandel, så man var vant til at være udadvendte. Det var min farfar, der overtog gården efter krigen, da hans bror, som skulle have haft den, faldt i 1916 i Frankrig. Min farfar og farmor fik seks drenge, hvoraf de to dog kun levede i få måneder. Som nævnt var mine forældres familier danske og ville være danske helt tilbage fra før folkeafstemningen. Min farmor var dog af en tysk familie, der drev et hjulmagerværksted i Agtrup. De ønskede at være tyske. Min farmor måtte således ved sit giftermål i 1916 acceptere, at hun skulle leve i en dansk familie. Det har været en diskussion imellem min farmor og farfar, for selv om der i Agtrup mest blev talt sønderjysk på dette tidspunkt, så startede min farmor og farfar også med at tale plattysk med hinanden, og det sprog var i starten deres hjemmesprog. De skiftede hjemmesprog til sønderjysk i midten af 30'erne. Når min farmor senere helt klart var glad for at kunne sige, at hun var dansk, så hang det uden tvivl sammen med, at lige efter 1920 kom sygeplejersken Maren Sørensen i deres hjem, og hun hjalp min farmor med at sørge for god ernæring og pleje, om nødvendigt, af familien.¹ Udover deltagelse i mødevirksomhed var Maren Sørensens virke som sygeplejerske i 20'erne meget vigtigt for såvel min fars som min mors familie.

Meget tidligt kom også vandelærerne Niels Kjems og Gustav Lindstrøm² i mine forældres hjem, og såvel mine bedsteforældre som deres børn modtog undervisning i dansk ad denne vej i 20'erne. Såvel min fars som min mors forældre lagde husrum til denne danskundervisning, og deres om end små stuer blev også lejlighedsvis benyttet til afholdelse af gudstjenester på dansk. Disse gudstjenester blev enten forrettet af Ma-

Min farmor og farfar, Frida og Jens Andesen, som nyforlovede i 1916.

ren Sørensen eller af præster fra den del af Sønderjylland, der nu var dansk. Min mors familie havde været danske i 1920'erne, men en del af min mormors familie tilsluttede sig det tyske i løbet af 30'erne.

Min farfars familie, hvoraf en gren kom til Sønderjylland fra Himmerland i begyndelsen af 1700-tallet, var meget danske, hvilket de også gerne markerede i årene op til afstemningen ved at holde deres bygninger i de rød-hvide farver. Efter grænsedragningen blev gården hvidkalket med gule døre og vinduer. Gul var den slesvigske farve, og man ville vise, at når man nu ikke kunne komme med til Danmark, så var man da fortsat i Slesvig. Min morfars familie var også meget glade for alt, hvad der var dansk, om end en del af familien oprindeligt var kommet til egnen som såkaldte kartoffeltyskere og bar navnet Leonhard.

Mine forældre blev gift 28. august 1942 i Ladelund Kirke med efterfølgende fest i forsamlingshuset Kirkevang, der var det første danske forsamlingshus uden for Flensborg. Det var en meget beskeden fest, da krigssituationen naturligt satte sit præg på den. Min mors ældste bror var faldet i krigen ved Leningrad 26. marts samme år. Min far var soldat ved luftvåbnet i Pillau i Østpreussen og ventede på, at det meget

snart ville ske, at han ville blive sendt til fronten i Rusland. Min mor var gravid og ventede deres barn til jul. På grund af sorg i familien bar min mor en sort brudekjole med hvidt slør.

Mine forældres første barn blev født 19. december 1942, mens min far deltog i krigen ved Stalingrad. Min bror døde samme dag, som han blev født. Min mor har aldrig fortalt os om dette, og når vi senere i samtaler nærmede os denne hændelse, så sagde hun bare: "Det skete jo for så mange." Efter krigen kom min far hjem 26. august 1946 efter fangenskab i Frankrig. Han havde før krigen været på efterskole i Danmark og var uddannet ved landbruget. Min mor havde i de sidste år af krigen hjulpet min farmor og farfar med at drive gården i Kalleshave. Hun havde en lille lejlighed i Agtrup, som hun var flyttet ind i i 1942 og boede der, indtil min far vendte hjem. Da far kom hjem, var det planen, at han sammen med min farbror Peter skulle overtage landbruget i Kalleshave, og i den forbindelse flyttede mine forældre ind i stuehuset på gården. I stuehuset blev der indrettet to lejligheder, idet mine bedsteforældre gik på aftægt, som man kaldte det. De var fortsat sikret bopæl på gården og modtog en livslang ydelse i form af et månedligt pengebeløb samt naturalier i form af mælk, kød og grøntsager som betaling, for at de havde afstået gården til deres to sønner.

Min farbror Peter var blevet såret som soldat under slaget ved Sevastopol på Krim og havde mistet en arm og et ben. Det var derfor mine bedsteforældres tanke, at de to sønner, der skulle være landmænd, skulle hjælpe hinanden, idet det jo åbenlyst var svært for Peter at klare alle de fysiske arbejder, som det at passe et landbrug indebar, med proteser på både ben og arm. Samarbejdet kom til at fungere på bedste vis, men nævnes skal det, at min farbror Peter klarede at leve med sine fysiske mén efter krigen på en ganske enestående måde, og man skulle ved mange af arbejdsopgaverne i landbruget hænge ganske godt i, hvis man ville følge med ham. Peter og hans kone Edith byggede selv et stuehus til den del af gården, som de overtog.

I forbindelse med at mine forældre overtog deres del af gården i Kalleshave i 1947, flyttede den flygtningefamilie, som mine bedsteforældre i 1945 var blevet pålagt at skulle give husly. De flyttede ind i den lille lejlighed, som min mor havde boet i under krigen. Flygtningefamilien kom fra Østpreussen og bestod af en kone med tre næsten voksne døtre. Fru Reimann, som konen hed, ventede på, at hendes mand skulle vende tilbage efter krigen efter russisk fangenskab. Han kom i 1951, men meddelte sin lille familie, at han havde fundet en anden kone, som

han ville dele resten af sit liv med. Fru Reimann og hendes døtre rejste derefter til Köln og bosatte sig der, da én af døtrene havde mødt en guldsmed fra denne by, som hun senere blev gift med.

Jeg blev født 10. oktober 1947 i Kalleshave, og i 1950 blev min bror Svend født, inden vi fik en lillebror i 1956, Arne.

Nabolaget i Kalleshave

Kalleshave ligger øst for landsbyen Agtrup, der er en del af Læk sogn. Kalleshave er en bebyggelse bestående af 14-15 mindre landejendomme beliggende langs landevejen mellem Læk og Medelby.

I Agtrup kommune, der havde omkring 700 indbyggere før krigen, stemte ca. 20% dansk ved folkeafstemningen i 1920, og byen er beliggende ca. 20 km syd for landegrænsen. Med hensyn til omgangssproget i Agtrup omkring 1950 var det således, at alle de oprindeligt bosiddende familier i Agtrup forstod og kunne tale sønderjysk. De fleste ældre ægtepar talte dansk indbyrdes – mange talte nu plattysk til deres børn – men derfor forstod børnene naturligvis også det sønderjyske sprog. I de 15 hjem i Kalleshave kunne man i de 12 forstå og tale søn-

Billede fra 1940. Det er mine bedsteforældre Frieda og Jens Andresen, der er omgivet af deres sønner – fra venstre er det Karl, Peter, Sigfred og min far Hans-Detlef.

derjysk. I de sidste tre boede der to flygtningefamilier og en familie, der var tilflyttet fra Angel og havde plattysk som sprog. Naturligvis var der enkelte, som kun beherskede det tyske sprog udover flygtningefamilierne. En af vores nærmeste naboer havde som soldat mødt sin kone i Frankfurt, og hun kunne naturligvis ikke tale sønderjysk. Denne nabokone og deres datter samt flygtningefamilierne naturligvis var årsagen til, at det tyske sprog også blev en del af vores hverdag. Men sønderjysk og plattysk var de dominerende sprog i Agtrup, selv om man, når man betragter sprogudviklingen i Sydslesvig efter 2. verdenskrig, må huske på, at Slesvig-Holstens befolkning blev fordoblet med tilvandringen af flygtningene, og det havde naturligvis sproglige konsekvenser.

Det satte naturligvis også sit præg på en landsby som Agtrup, hvor flertallet ellers beherskede og mange brugte det sønderjyske sprog, selv om de fleste egentlig helst ville være tyske. Vi fik som børn af min farfar at vide, at vi skulle tale sønderjysk med alle, der kunne dette sprog. Det skete ind i mellem, at en ældre Agtrup-borger, der helst ville være tysk, syntes at, det var lidt provokerende, at sådan en lille knægt svarede på sønderjysk, selvom han blev tiltalt eller spurgt på plattysk. En borger i Agtrup før 2. verdenskrig havde almindeligvis et sen-efternavn, ligesom disse efternavne med endestavelen sen var mest almindelig på den tid nord for grænsen. Nu efter krigen er der kommet familier, der har navnene Zell, Köpp, Zelno, Riemann, Kortass, Dekarski og Ritter.

Vil man i dag opleve et tydeligt tegn på denne flygtninge-indvandring, skal man besøge Agtrups kirkegård, der blev anlagt i begyndelsen af 70'erne, hvor mange af disse flygtningefamilier naturligvis har deres gravsteder. Derefter går man ned til mindelunden for de faldne i verdenskrigene. Her er der kun ganske få mindsten med personnavne, der ikke er et sen-efternavn.

Alle naboerne havde lidt jord og drev landbrug. Enkelte dog kun som bierhverv. Der var et fantastisk fællesskab naboerne imellem. Man hjalp hinanden i sygdomssituationer og i store arbejdsopgaver, og ingen var færdig med høstarbejdet, før naboen også havde fået det sidste læs hjem. Man mødtes til vinterkomsammen, hvor man besøgte hinanden hus for hus til det store sønderjyske kaffebord, en aften fra mellem nytår og frem til forårsarbejdet begyndte i midten af marts. På den måde kunne man udefra ikke se, at her mødtes både danskere og tyskere, men internt var ingen i tvivl om, hvor man hørte til.

Hvor meget forholdet mellem dansk og tysk også prægede vort familieliv, kan vist bedst beskrives med den dag, min yngste bror Arne blev

født. Jeg husker dagen på den måde, at mor ikke var hjemme, da vi blev vækket om morgenen. Vi blev vækket af min farmor, og jeg blev sendt i skole. Min bror og jeg var blevet født hjemme, men på grund af en forventet komplikation ved fødslen, skulle Arne fødes på en klinik i Flensborg. Da jeg hen på eftermiddagen kom hjem fra skole, fortalte min far os, at vi havde fået en lillebror. Min bror Svend på seks år spurgte som det første så min far om det, der i den forbindelse lå ham mest på sinde: "Ka' han snak dansk?" Det ville både være synd, ja direkte håbløst for vores lillebror, at komme ind i vores familie uden at kunne sønderjysk.

Mindretallet i Agtrup

Min farmor og farfar havde været med til at starte mindretallets organisationer op i Sydslesvig efter 1920. De havde som nævnt kontakt til vandrelærerne og også kontakt til højskolefolk nord for grænsen. Maren Sørensen, der startede forsamlingshuset Valsbølhus, havde ligeledes været med til at starte forsamlingshuset Kirkevang i Ladelund. Min farfar blev valgt ind i Skoleforeningens bestyrelse og var med til at oprette flere danske skoler på egnen. Hans to yngste sønner, Sigfred og Karl, blev læreruddannet på Tønder Seminarium og senere ansat ved de danske skoler i Sydslesvig.

Der blev også oprettet en dansk skole i Agtrup. Den startede i 1946, først i krostuen, derefter i et klasseværelse i den tyske skole, for senere at flytte til egne lokaler i en genopført barakbygning, som kom fra Oksbøllejren i Vestjylland. Skolens leder var Gunnar Ryge Petersen, der var nyuddannet lærer fra Silkeborg. Han havde i sin ungdom stiftet bekendtskab med Sydslesvig som landbrugsmedhjælper på Valsbølegnen og blev så ansat under Dansk Skoleforening i Flensborg med den opgave at starte en dansk skole i Sydslesvig. Skolen havde stor tilslutning umiddelbart efter starten og nåede i løbet af kort tid op på omkring 70 elever, hvilket var omkring halvdelen af de skolepligtige børn, der var i Agtrup kommune på det tidspunkt.

Da jeg startede min skolegang i Agtrup i 1954, var der 32 elever i skolen. Den hurtige nedgang i elevtallet skyldes uden tvivl, at man umiddelbart efter krigen havde meldt sig som medlem af mindretallet for at få del i den hjælp, der i form af fødevarer og beklædning kom fra Danmark.

Min familie var kendt i Agtrup og omegn for at tilhøre det danske mindretal, og ligeledes var min farfar kendt for at have været modstander af det nazistiske styre. Især det sidste gjorde, at vi som børn tidligt

fik at vide, at der var altså forskelle mellem danskere og tyskere, men der var så sandelig også forskel på tyskere.

Der var for det første flygtningene, som jo egentlig ikke hørte hjemme her. Det kunne de dog ikke selv gøre for, tværtimod. Så var der de egentlige Agtrup-borgere, der foretrak at være tyske. Det måtte man respektere som deres valg. Lad mig lige her erindre om, at min farmors familie allerede før 1920 valgte at være tyske, hvilket dog aldrig førte til afstand eller stridigheder i familien. I øvrigt var omgangssproget i samkvem med den del familien også sønderjysk.

Barn i efterkrigstiden

Men så var der den del af borgerne, der havde været nazister på flere forskellige niveauer. Ja, dem blev vi opdraget til at være forbeholdne overfor, og deres børn skulle vi helst ikke lege med. Det kunne naturligvis ikke helt undgås, men det var tydeligt, at det så min far og mor og ikke mindst min farmor og farfar helst ikke.

Man havde helt klart generet hinanden under nazismen, og den mistemning eller det mishag, der var opstået der, var ikke blevet bilagt. Den misstemning varede ved helt op i 60'erne. Grundlæggende mente disse tidligere nazister, at de havde været loyale over for det styre, som Tyskland havde haft, og havde dermed ikke handlet samfundsskadeligt på nogen måde.

I den forbindelse skal man huske på, at i et lokalsamfund i Sydslesvig som i landsbyen Agtrup, da var de personer, der havde været borgmester, politimester, postmester, leder af det frivillige brandværn og andre foreningsledere under nazismen som oftest stadig på disse poster til langt efter nazi-rigets sammenbrud. De neddrolede selvfølgelig deres nazistiske tilbøjeligheder og forsøgte at fuldføre deres opgaver som demokrater, selv om det tydeligvis faldt dem svært. Mishaget til dem forsvandt derfor ikke bare med regimets sammenbrud.

Da min farfar ikke bare havde holdt sig uden for nazismen, men også klart som borger og som selvstændig erhvervsdrivende havde markeret, at han var modstander af deres ideologi og retningslinjer, så opdragede disse tidligere nazister også deres børn til at vise skepsis over for os som børn af en dansk familie i 50'erne. De mente stadig, at de som sådan ikke havde gjort noget forkert under nazismen, men havde støttet, hvad man nu en gang gjorde som loyale samfundsborgere. Når det offentlige stod til kritik som for eksempel, at postvæsen eller toget var

Mine forældre, Hedvig og Hans Detlef Andresen, på deres bryllupsdag, 28. august 1942.

forsinket, så mindes jeg stadig bemærkningen fra disse tidligere nazister, hvor deres kommentar var: "Det ville ikke have været sådan, hvis de rigtige havde vundet krigen."

I øvrigt har min barndom klart været præget af, at såvel min farfar og mine forældre og deres søskende har fortalt om deres oplevelser under nazismen og også deres krigsoplevelser. Endvidere voksede vi jo op med flygtningene som naboer og deres børn som legekammerater, og det er klart, at erindringer om deres hjem og trange kår har da også indprentet sig i min bevidsthed.

Lad mig slutte med at berette om efterkrigstidens præg på min barndom med at fortælle om en oplevelse, der har fået stor betydning for mig. Det var i 1951 og jeg var fire år – en varm sommerdag ved middagstid, hvor jeg stod i vores have og kiggede gennem hækken og ud på landevejen. Der holdt en militærkonvoj, og jeg kunne høre forskellige personer råbe til hinanden. Jeg forstod ikke, hvad de sagde, da det var engelske besættelsestropper. Det, der står skarpt i min erindring,

er, at pludseligt opdagede jeg, at min farfar kom bagfra og tog mig på skuldrene og vendte mig om. Han så mig meget direkte i øjnene, så jeg fik en tydelig fornemmelse af, at jeg havde gjort noget, han ikke brød sig om. Så sagde han: "Det er noget skidt, der ikke er værd at se på."

Jeg måtte forstå, at alt hvad der lignede militær, skulle jeg have foragt overfor. Min farfar havde intet imod englænderne. Tværtimod havde han støttet deres tiltag med hensyn til at rydde op efter nazismen, men enhver form for militær, uanset hvor det var, var forudsætningen for, at en krig kunne startes igen. Det, han og hans familie havde været udsat for under krigen var årsagen til, at militarisme skulle man bekæmpe. Interesse for militær skulle i det hele taget undgås. Det var første gang, jeg husker, at jeg fik det at vide, og siden er lignende blevet gentaget for mig mange gange. Enhver kan forstå, at lege, der indebar brug af revolvere eller geværer, var ikke velset i min barndom, og den slags "legetøj" fandtes ikke i huset. Jagt eller uniformbærende korps var for øvrigt heller ikke noget, vi var deltagere i.

Min skolegang

Jeg har de bedste erindringer om min skolegang i Agtrup og må erkende, at under de forhold har det ikke været en let opgave hver dag at tilbyde en undervisning, der gav hver enkelt elev et grundlag for fortsat læring og udvikling. Først mange år senere har jeg hørt skoleledere tale om samlæsning, og da forstod jeg, at samlæsning i den grad blev præsteret i den skole, jeg havde fornøjelsen af at opleve. Det siger sig selv, at en undervisning med ni årgange fordelt i to klasseværelser, og skolen kun havde én fuldtids lærer samt en timelærer, der tog sig af tyskundervisningen, så var det en opgave at gennemføre en undervisning, der kunne interessere og beskæftige alle. Tilbageskuende synes jeg, at vi modtog en fantastisk undervisning.

Mine forældre fulgte meget med i, hvad vi oplevede i skolen. Især min far, og da Ryge Petersen også var en god ven af familien, har min far og han nok haft nogle samtaler om det emne. Far havde som nævnt været i fransk fangenskab efter krigen i næsten 16 måneder og havde under dette ophold i Frankrig lært lidt fransk. Da min bror og jeg blev 10-12 år gamle, mente far, at han ville lære os lidt fransk. Det skulle foregå hver anden søndag formiddag fra kl. 10 til 12. Franskundervisningen blev ikke nogen succes, for i løbet få timer fandt far ud af, hvor dårlige vi egentlig var til tysk. Årsagen hertil var nok indirekte, at vi i

skolen i enhver henseende blev oplært i at sætte pris på det danske, og i hverdagen derhjemme var overskriften for den parts skyld den samme.

Det kan godt være, at den tyskundervisning, vi modtog i skolen, lod noget tilbage at ønske, men vi blev heller ikke særligt motiverede til at modtage den. I hvert fald mente far, at det kendskab til det tyske sprog, som vi fik i skolen, ikke var tilstrækkeligt til, at vi kunne klare os som borgere i det samfund, som vi sandsynligvis skulle leve vores tilværelse i, nemlig det tyske. Så derfor skrev vi tysk stil til min far hver anden søndag i tre år. Dengang syntes jeg, det var strengt. Vore kammerater var jo ikke udsat for det samme. Vi snakkede derfor ikke om det til nogen. Sidenhen tror jeg, at såvel min bror som jeg er taknemmelige for den ansvarlighed, vores far udviste over for vores skolegang.

Et par gange mens jeg gik i skole i Agtrup, drøftede mine forældre med mig, om jeg ikke ville på gymnasiet eller i hvert fald på realskolen i Flensborg. Der ville så være en skolevej på omkring 30 km. Jeg må erkende, at trygheden i hverdagen i det lokale såvel i skolen som derhjemme betød, at det aldrig blev til noget. Jeg blev heller ikke tilskyndet til det i skolen. Det hang nok sammen på den måde, at min mor og far havde drøftet den sag med Ryge Petersen. Han tilskyndede ikke til skift til for eksempel gymnasiet – ej heller for sine egne fire børn, og det havde nok noget med konsekvensen for elevtallet i Agtrup danske Skole at gøre, hvor elevtallet faldt til omkring 20 op gennem 50'erne.

I et tilbageblik må jeg konstatere, at manglende kundskaber og færdigheder ikke med nogen ret kan henføres til ens skolegang, for de fleste vil indrømme som værende passeret de 70, at der har været mange vinteraftener, hvor man passende kunne have taget sig sammen og gøre noget ved det, hvis man har følt behov derfor. Og i et tilbageblik synes jeg, at vi fik en fantastisk bred undervisning på de fleste fagområder, især når vilkårene tages i betragtning.

Ryge Petersen var et menneske, der nød naturen, og hans behov for at være i den afspejlede sig også i hans undervisning. Forårssolen skulle ikke komme ret højt på himlen, før han cyklede ud i skoven med os, og jeg må indrømme, at undervisningen i botanik var i særklasse. Det opdagede jeg, da jeg flere år senere mødte faget på Landbohøjskolen i København. Det at jeg stadig i forsommeren kan gå en times tid i naturen og finde 100 vilde blomster og kunne navnene på dem. Det basiskendskab til det fag var der mange af mine medstuderende i København, der misundte mig.

Lærere og elever i Agtrup danske skole 1959.

Samfundsorientering, dansk og historie lærte vi på bedste vis. Tysklands historie blev doseret lidt mangelfuldt, og siden har jeg klart måttet erkende, hvad mangel på grundlæggende kendskab og brug af det engelske sprog betyder også for min generation, men som antydet kan jeg i virkeligheden kun laste mig selv for det.

Efter ni års skolegang i Agtrup var det helt klart, at jeg skulle på et efterskoleophold i Danmark, og i lighed med Ryge Petersens børn blev det til Vojens Ungdomsskole. Endvidere stod det også relativt tidligt klart for mig, at jeg ville på et højskoleophold. I øvrigt var det efterhånden min plan, at jeg ville uddanne mig indenfor landbruget, da jeg godt kunne lide at arbejde med dyr og planter.

Før og efter ungdomsskolen i Vojens, hvor jeg oplevede at være sammen hele døgnet i fem måneder med 144 jævnaldrende drenge i en rigtig dansk skole, hjalp jeg min far på gården derhjemme. Som ung

beskæftiget ved landbruget var det en pligt at deltage i den tyske fagskoleundervisning i lighed med lærlinge i alle andre fag. Undervisningen foregik en dag om ugen i Læk. Her oplevede jeg så det tyske skolesystem med alle dets standpunktprøver, hvilket var en helt ukendt verden for mig, der nærmest kun kendte til de danske "frie skolars" verden. På fagskolen var jeg den eneste elev ud af 20, der havde en dansk skolegang som baggrund. Vi startede efter konfirmationen som 15-16-årige. De fleste af dem var blevet konfirmeret i Læk kirke. Det var jeg også, men de andre var blevet konfirmeret på tysk. Fire eller fem af dem var slet ikke blevet konfirmeret, da deres familier var en del af Ludendorff-bevægelsen. For dem fandtes der ikke nogen Gud, da det menneskeskabte fællesskab og dermed det tyske fællesskab var det hellige for dem, og det de troede på. I disse år var jeg et aktivt medlem i Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger og deltog på gymnastikhold, håndbold, folkedans og amatørteater.

Afsked med Sydslesvig

Det lå hele tiden i kortene, at mine forældre syntes, at jeg skulle have min uddannelse i Danmark, og da det nu var landbruget, jeg havde valgt som fag, var det naturligt, at jeg fik en plads på en gård på Tønderregnen som medhjælper. Mine forældre kendte landmænd på den anden side af grænsen, og jeg fik arbejde med kost og logi hos Ellen og Theodor Jepsen i Jejsing. Udover at jeg lærte en del om, at landbrug også kunne drives på en anden måde, end vi gjorde det derhjemme, så mødte jeg en masse unge mennesker på Tønderregnen, der senere hen har haft stor betydning for mig og for min tilværelse i Sønderjylland. Jeg lærte også, hvilket foreningsliv og hvilket fællesskab der var i en lille landsby, og hvor vigtigt det var, at man var en del af dette fællesskab. Jeg mødte også der det, jeg kendte hjemmefra, at selvom familien på nabogården tilhørte det tyske mindretal, så betød det ikke, at man ikke kunne have et fint samarbejde med dem.

Det var helt klart skelsættende for mig, da jeg blev elev på Rødding Højskole i vinteren 1966-67. Min far havde været elev på samme skole 30 år før og havde stadig kontakt med daværende forstander Hans Lund, der sørgede for, at jeg var i blandt de 181 elever, der startede der den 3. november. Undervisningen på højskolen og ikke mindst samværet med de andre elever fortalte mig, hvor vigtigt det var at være åben og lærevillig. Jeg lærte, at der findes mange sandheder her i livet, og de

nyeste ikke absolut behøver at være de bedste. Jeg fik øje for store sammenhænge, som jeg ikke anede eksisterede. Kort sagt fik jeg øjnene op for, at verden stod åben, og der var mange muligheder. Jeg kom også til at tænke på, om jeg egentlig var forpligtet over for min familie og for den parts skyld over for mindretallet, som i den grad havde dannet rammen om min hidtidige færden.

Måske lå det i tiden, men jeg vil bestemt hævde, at jeg på det tidspunkt ikke havde trang til at frigøre mig fra noget, og alligevel følte jeg efter højskoleopholdet, at jeg for det første lige som mine kammerater på højskolen skulle lære noget mere, og at det ikke skulle være i Sydslesvig. Desuden gik mine konkrete overvejelser i retning af at komme til at læse til agronom. Derfor søgte jeg om at komme på et forberedelseskursus til optagelsesprøven på Landbohøjskolen i København. Et sådant kursus fandt sted på Ladelund Landbrugsskole, hvor jeg blev elev i september 1967.

Optagelsesprøven til agronomstudiet omfattede eksamen i dansk og matematik samt engelsk og tysk, og kurset på Ladelund omfattede intensiv forberedelse til denne eksamen samtidigt med, at jeg fulgte det almindelige landbrugsskolekursus.

Selv om jeg havde fulgt undervisning i engelsk på såvel efterskolen som højskolen, så var mit kendskab til engelsk meget begrænset. Det var i det fag, mine problemer lå, hvorimod fagene dansk, tysk og matematik ikke voldte mig problemer. Så skolegangen i Agtrup var ikke begrænsende for mig i den forstand, men det, at vi ikke var blevet undervist i engelsk, var mit problem.

Ordnungswidrigkeit (regelmodstand)

Da jeg var hjemme på et kort ophold i foråret 1967, og var tilmeldt folkeregisteret i Agtrup kommune, blev jeg indkaldt til "Erfassung" – der er optagelse i lægsrullen. Det kom som et chok for mig, idet jeg ved ganske normalt at melde min tilstedeværelse i Sydslesvig igen til myndighederne nu konkret skulle stifte bekendtskab med én af de tyske love, nemlig loven om værnepligt.

Som nævnt var jeg opdraget til at være antimilitarist. Min far havde beskæftiget sig meget med, hvad der skulle ske, når jeg som den ældste dreng i familien blev omfattet af værnepligten. Han havde på mine vegne allerede i 1963 skrevet til det danske forsvarsministerium, om jeg ikke som dansk sydslesviger kunne få lov til i det mindste at aftjene min

værnepligt i Danmark, nu da Danmark og Tyskland begge var medlem af Nato. Det, at jeg skulle være soldat i tysk tjeneste, var det værste. Skulle det være, så helst i Danmark. Far fik afslag på denne henvendelse underskrevet af forsvarsminister Viktor Gram med begrundelsen om, at man ikke kunne have udlændinge i det danske forsvar.

Militærtjeneste i det hele taget, og så endda i Tyskland, passede slet ikke i mine planer i 1967, men jeg tog til Erfassung i Læk. Få uger derefter forlod jeg Sydslesvig for aldrig mere at tage bopæl der. Imidlertid kom der til mine forældres adresse en indkaldelse til session (Musterung). Min far returnerede brevet til Kreis Wehrersatzamt med en meddelelse om, at jeg havde forladt Tyskland og igen havde opholds- og arbejdstilladelse i Danmark. Herefter blev min far bedt om at kalde mig hjem, idet mit ophold i Danmark fra tysk side måtte anses som ulovligt. Jeg havde forladt "Geltungsbereich des deutschen Wehrgesetzes" – rækkevidden af den tyske forsvarslovgivning – uden at indhente tilladelse til det. Min far nægtede at udføre denne hjemkaldelse, og den tyske værnemyndighed havde ikke lovhjemmel til at henvende sig til mig uden for Tysklands grænser.

Næsten en snes medlemmer af familien Andresen og andet godtfolk forsamlet til årsmøde i Flensborg 1960.

I stedet blev jeg stævnet for retten for overtrædelse af værne-loven. Sagsindholdet var "Ordnungswidrigkeit". Jeg fik SSW's landssekretær Paul Hertrampf i Flensborg til at hjælpe mig med korrespondancen med myndighederne, og efter flere års skrivelser frem og tilbage fandt han frem til, at jeg kunne få min værnepligt stillet i bero, hvis jeg kunne dokumentere, at jeg havde et eksistensgrundlag i Danmark. Det sidste fik jeg gjort med selvangivelser og eksamensbeviser, og i 1971 fik jeg min tyske værnepligt stillet i bero. Jeg forpligtigede mig til at melde mig til de respektive myndigheder, når jeg tog ophold i Tyskland igen. Jeg havde en tilladelse til at tage til Tyskland på besøg, som fremgik af en anmærkning i mit pas. I de år skulle de tyske grænsebetjente slå op i den sorte bog (Fahndungsbuch) for at kontrollere, hvor vidtgående min ret til besøg var, hvilket gjorde det at passere grænsen lidt mere spændende, end det normalt er. I princippet havde jeg min tyske værnepligt stillet i bero indtil jeg i november 1995, hvor jeg som 48-årig fik dansk statsborgerskab.

Studieårene i København

Efter bestået optagelsesprøve i sommeren 1968 kunne jeg starte på Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole i København 1. september samme år. Jeg flyttede ind på Arveprins Knuds Kollegium på Frederiksberg, hvilket gjorde starten på min tilværelse i hovedstaden let. Omgivet af studerende fra Sydslesvig, der frekventerede alle mulige studier i København, var det en kæmpe oplevelse og også en udfordring at indgå i studenterlivet i byen på det tidspunkt.

På kollegiet hørte jeg om de andre kollegianeres oplevelser i forbindelse med deres studier, og samtidig var der forandringer på vej på det studium, som jeg var startet på. Studenteruroen gærede rundt omkring.

Kollegielivet var en god start og gjorde naturligvis, at jeg på ingen måde kom til at erfare, hvilke vanskeligheder på det sociale og dermed personlige plan det kunne have været at komme fra Sydslesvig til den danske hovedstad. På agronomstudiet var det en kæmpe fordel, at vi var 15 fra forberedelseskurset på Ladelund, der havde bestået optagelsesprøven sammen. Vi oplevede således også studiestarten sammen og kunne støtte hinanden. På ruskurset mødte jeg for øvrigt den senere mangeårige generalsekretær for det tyske mindretal, Peter Iver Johannsen, der optrådte som instruktør for os.

Ofte kan man som ny tilflytter til en egn eller en by blive lagt mærke til på grund af det sprog eller den dialekt, man taler. Den oplevelse har jeg aldrig haft, skønt sønderjysk var mit egentlige modersmål. Mine færdigheder med hensyn til det rigsdanske må have været nogenlunde, for jeg er aldrig på grund af min udtale af sproget blevet omtalt som sønderjyden eller for den sags skyld sydslesvigeren. En enkelt gang har jeg oplevet, at nogen mente, at jeg kom fra Færøerne. Denne sproglige "objektivitet" med hensyn til det danske sprog vil jeg mene, kan tillægges den grundige undervisning i faget dansk, som jeg har modtaget under min skolegang i Sydslesvig. Samme grundighed, men med hensyn til brugen af det sønderjyske sprog, blev vi for øvrigt instrueret i derhjemme.

Afstand til mindretallet

Om det var studenteroprøret i 1968 og årene derefter, eller om det havde baggrund i min opvækst i Sydslesvig, så blev det i løbet af studietiden mere og mere klart for mig, at jeg ikke skulle tilbage til Sydslesvig igen. Jeg syntes, at der var så mange interessante områder og muligheder indenfor det fagområde, jeg var ved at uddanne mig i, som jeg ville forfølge i Danmark, hvis jeg kunne få muligheden for det. Jeg havde fået en trang til bare at være en del af flertallet. Jeg var dansk – og ville bare være en helt almindelig dansker. Hverken mere eller mindre.

"Mindretals-fornemmelsen" var noget, jeg var træt af, og det var nok egentlig forårsaget af den rolle, som hele mindretallets ve og vel havde været den bagvedliggende overskrift igennem hele min opvækst og i samværet med min familie. Jeg var nået der til, at den overskrift ikke skulle præge min tilværelse på samme måde, som den havde gjort det for mine forældre og bedsteforældre.

Jeg havde på agronomstudiet valgt den økonomiske linje med henblik på at beskæftige mig med landbrugserhvervets økonomiske vilkår enten på organisatorisk niveau eller som rådgiver for den enkelte landmand. Færdiguddannet i 1973 som cand. agro. skulle der søges job. Danmark var lige blevet medlem af EU, og der var indenfor landbrugserhvervet en del nye jobs, der havde det mål at få det bedste ud af det for erhvervet i denne nye politiske og markedsøkonomiske situation.

Landbrugsrådet søgte folk, og jeg var blandt ansøgerne. Men omkring halvdelen af de ca. 100 nye kandidater søgte disse jobs, og jeg

fik ikke et af dem. Man havde dog bidt mærke i min ansøgning og havde anbefalet chefredaktøren for landboforeningernes medlemsblad, *Landsbladet*, at kontakte mig. Der ønskede man en ny medarbejder, der udover dansk også beherskede det tyske sprog. Her kom min sydslesvigske baggrund til at spille en rolle på grund af sprogkendskabet og min viden om landbrugsforhold i Tyskland. Så mit første job blev at være journalistisk medarbejder ved *Landsbladet*.

Jeg havde mødt Karen på Ladelund i 1968, og vi var blevet gift i sommeren 1972. Hun var i gang med en uddannelse til sygeplejerske på Frederiksberg Hospital. Den uddannelse afsluttede hun i foråret 1974, så et job i København passede mig godt i hvert fald i en periode. I øvrigt har jeg altid godt kunnet lide København og også at bo der. Dog på flere måder trak Jylland i os, så da Karen havde fået sin uddannelse, og vores søn Morten var født, søgte jeg job i Jylland. Jeg havde søgt flere stillinger og fik også tilbud om flere job. Ved en tilfældighed blev det sådan, at jeg endte med at tiltræde et job som økonomikonsulent for landmændene i Vestslesvig med kontor i Løgumkloster. Det havde nok lidt at gøre med, at jeg kendte en del mennesker på Tønderegnet, men at det var Sønderjylland og grænseegnen, spillede ingen rolle.

Med hensyn til nærheden til Sydslesvig, så var det slet ikke i mine tanker, udover at jeg hver morgen, siden jeg flyttede sammen med Karen i en lejlighed i København, havde læst *Flensborg Avis*. Det hang sammen med, at jeg hver søndag aften, i de seks år vi boede i København, skrev brev til mine forældre, og på samme tidspunkt skrev min far et brev til mig om, hvad hele familien havde oplevet, hvilket ofte hang sammen med det, som *Flensborg Avis* berettede om. Så jeg fulgte med i, hvad der optog familien og sydslesvigerne generelt.

Bosat i Løgumkloster

1. juni 1974 flyttede vi ind i et splinternyt hus i Løgumkloster beliggende på den bare mark i byens sydlige udkant. Tæt på min arbejdsplads, og hvorfra Karen senere fik jobs på et psykiatrisk plejehjem og derefter operationsgang og skadestue på Tønder Sygehus. Vi fik hurtigt god kontakt til byens borgere og vore naboer.

Ved et af de første besøg hos vore nærmeste naboer konstaterer vi, at jeg og naboens kone er næsten jævnaldrende, og at vi har mere til fælles, idet vi begge var opvokset i hjem, der var præget af tilhørsforhold til et nationalt mindretal. Da vi begge var født i efteråret 1947, havde vi også

det til fælles, at vores fødsel først kunne finde sted, efter at vore fædre var vendt hjem efter verdenskrigens afslutning. Forskellen var imidlertid, at min var som nævnt var vendt hjem i august 1946 efter fransk fangenskab. Hendes far var vendt hjem på samme tidspunkt, men efter ophold i Fårhuslejren, idet hendes forældre ligesom hun selv var stærkt engageret i det tyske mindretal. Det talte vi om den aften, og det at vi på den måde havde forskellig baggrund, har aldrig generet det forhold, vi nu igennem næsten 50 år har haft til hinanden som naboer og venner.

Jeg kunne godt lide mit arbejde som økonomikonsulent for landmændene, men jeg gravede mig ned i folks problemer, så de år som konsulent i landboforeningen var ikke de bedste for mig, for jeg måtte arbejde hele tiden. Jeg engagerede mig også i organisatorisk arbejde, og det endte med at blive for meget. Desuden kom dansk landbrug i krise i slutningen af 70'erne på grund af det høje renteniveau og erhvervets store gældsætning. Mange landbrug var overbelånt, og mit arbejde blev mere og mere at forhandle gældssaneringer og akkorder på plads for at undgå tvangsauktion. Der skulle ske en forandring for mig, og jeg besluttede, da der var mange gode landbrug til salg, at nu ville jeg være selvstændig landmand. Vi erhvervede derfor en gård i Branderup, 12 km øst for Løgumkloster og startede med 46 ha og 75 malkekøer 1. februar 1981.

Jeg ville arbejde for mig selv og udvikle det landbrug, så det blev et godt hjem og et eksistensgrundlag for min lille familie, som udover min kone Karen omfattede to børn, Morten og Vibeke, på henholdsvis 6 og 4 år.

Engagement i lokalsamfundet

Gode folk i Løgumkloster havde opfordret mig til at blive medlem af partiet Venstre, men ellers deltog vi ikke i nogen form for foreningsliv i Løgumkloster. Men nu var vi flyttet til Branderup. En rigtig landsby med skole, kirke, forsamlingshus, købmand, mejeri og smed m.m. Karen kom i menighedsrådet og skolebestyrelsen. Jeg kom i vandværkets bestyrelse, spillede dilletant og var i den lokale Venstre-vælgerforenings bestyrelse. Desuden blev jeg på samme måde, som jeg var vant til det hjemmefra, hvor min far og bedstefar havde siddet i det lokale mejeri's bestyrelse, valgt til repræsentantskabet for mejeri og slagteri. Og så drev vi landbrug midt i landsbyen Branderup.

En af gårdene i landsbyen var ejet af en hjemmetysk familie. Da de skulle afvikle deres landbrug for at gå på pension, ville jeg gerne købe

noget af hans jord. Det kunne jeg ikke, sagde denne landmand til mig, "for min jord skal blive på vores side." Vi blev ikke uvenner, men jeg fik svar på min forespørgsel, og sådan var det.

I 1989 var der kommunalvalg, og man opfordrede mig til at stille op som kandidat. Vi var en lille vælgerforening i Branderup, men halvdelen af sognets indbyggere plejede at stemme på Venstre, så der skulle være gode chancer for, at sognet fik en repræsentant i kommunalbestyrelsen. Dog var vi tre kandidater fra Branderup på Venstres liste, som sognets borgere lige gerne så valgt til kommunalbestyrelsen i Nr. Rangstrup Kommune. Da venstrestemmerne i Branderup blev delt ligeligt på os tre kandidater, blev resultatet, at ingen af os blev valgt.

Min politiske interesse var koncentreret om det lokale. Det landspolitiske havde kun perifert min interesse, og den lokale folketingsmand valgt af Venstre, Peder Sønderby, havde jeg det lidt svært med. Han var partiets forsvarspolitiske ordfører på Christiansborg, og partiets holdning på forsvarsområdet og mine holdninger som en følge af min opvækst i Andresen-familien harmonerede ikke for godt sammen.

Resultatet af kommunalvalget i 1989 for mig kom til at betyde, at jeg blev medlem af skatteankenævnet i Nr. Rangstrup Kommune. Medlemskabet af skatteankenævnet havde jeg fra 1989 til 2005.

Jeg havde i mange år kendt gdr. Hans Schmidt, Sandet. Han kendte min familie, og jeg havde fulgt hans tilværelse som landmand og som amtsrådsmedlem med stor interesse. Derfor, da Venstre i Nr. Rangstrup Kommune spurgte mig i 1993, om jeg kunne tænke mig at stille op til amtsrådet, sagde jeg ja. Mange stillede spørgsmålet, om jeg i det hele taget kunne være kandidat, når jeg ikke var dansk statsborger. Det kunne jeg imidlertid godt i henhold til lovgivningen, men ville man i det hele taget stemme på mig som tysk statsborger. Derfor spekulerede jeg på, om der stadig for mig var fornuft i at være tysk statsborger? Min kone var dansk. Til vore børn havde vi valgt det danske statsborgerskab. Jeg var 45 år og havde selvstændig virksomhed. Jeg ville næppe nogen sinde flytte til Sydslesvig igen, så hvorfor ikke bare blive en ganske normal dansker – som jeg, når sandheden skal frem, også altid har følt mig, uanset hvilket statsborgerskab jeg har haft. Jeg ansøgte om dansk statsborgerskab i 1993 og fik det ved lov nr. 900 af 15. november 1995 sammen med omkring 900 andre, hvoraf de fleste havde en asiatisk eller arabisk baggrund.

Jeg blev valgt til amtsrådet i Sønderjylland i 1993 og medlem af Venstres amtsrådsgruppe. Jeg blev medlem af udvalget for teknik og miljø.

Grænseoverskridende samarbejde

Det var via arbejdet med trafik og miljø, at jeg først stiftede bekendtskab med et grænseoverskridende samarbejde, idet jeg som politiker kom til at deltage i det trilaterale Vadehavssamarbejde. Der var megen politisk uro og opmærksomhed omkring miljøforholdene i Vadehavet, og sammen med Ribe Amt opdagede vi i Sønderjyllands Amt, at hvis vi kunne nå til enighed på lokalt plan med lokalpolitikere i Slesvig-Holsten, Niedersachsen og Holland om, hvordan en beskyttelse af miljøforholdene kunne organiseres og administreres, så ville vi stå stærkt i forhold til de forskellige nationale regeringer. I de danske Vadehavsamter fik vi stor opbakning til disse bestræbelser fra miljøminister Svend Auken. Kredsene i Niedersachsen var fodslæbende med at indgå i et sådant trilateralt samarbejde, men det lykkedes til sidst.

Alle kunne indse, at miljøet ikke respekterer landegrænser og slet ikke vandmiljøet.

Forarbejdet for Nationalpark Vadehavet og udnævnelsen til naturområde under Unesco's Verdensarv blev de store overskrifter i det samarbejde.

Personligt gav Vadehavssamarbejdet mig den oplevelse, at jeg som næstformand i det internationale Vadehavsforum under formandens pludselige fravær i en stor konference på rådhuset i Dokkum i Holland måtte påtage mig mødeledelsen. Konferencsproget var engelsk, der som nævnt aldrig er blevet min spidskompetence. Jeg vil derfor påstå, at det engelsk, jeg kan, er blevet godt brugt, men indimellem havde jeg sved på panden.

Dannelsen af euroregionen Sønderjylland-Slesvig havde naturligvis også min interesse, selv om vi fra dansk side var mere tilhængere af et pragmatisk end et formalistisk samarbejde. Muligheden for at få del i EU's Interreg-midler gjorde, at vi fra dansk side gik med til at danne euroregionen. Betæneligheden fra dansk side var, at vi ikke rigtig troede på ligeværdigheden, som et sådant samarbejde forudsatte. Den skepsis viste sig hurtigt at være totalt malplaceret i denne forbindelse. Den væsentligste forudsætning for, at et grænseoverskridende samarbejde kan lykkes, er, at parterne, der skal samarbejde, får tillid til hinanden. Det betyder, at man skal mødes og ganske enkelt lære hinanden at kende.

I det grænseoverskridende samarbejde vises der respekt for hinandens forskelligheder og mindretals eventuelle særlige behov, så i de 12 år, jeg var med i regionssamarbejdet, lærte jeg meget. Jeg må nok her

Det sidste amtsråd i Sønderjyllands Amt, 2002-2006. Jeg sidder ved siden af amtsborgmester Carl Holst som nummer fire fra venstre.

tilføje, at jeg oplevede forholdet mellem dansk og tysk på en måde, som min bedstefar, der var aktiv imellem de to landes administrationer og politiske ledelser i perioden fra 1930 til 1965, ikke har drømt om.

Jeg blev valgt til bestyrelsen for Sønderjylland-Slesvig og blev den danske del af formandskabet fra 2002 til 2009. Som dansk formand for regionsrådet sad man i to år, hvorefter den tyske kollega overtog. Amtsborgmester Carl Holst var dansk formand, men han havde lidt svært ved at kommunikere med de tyske kredspræsidenter, så han mente, at det var bedst, at jeg overtog. Måske var det også bare et faktum, at der var andet, Carl Holst prioriterede højere, og det at være på god talefod, som Kresten Phillipson ved regionens start var en mester i, var og er en forudsætning for regionsarbejdets succes på det politiske plan.

Det grænseoverskridende samarbejde kom til at omfatte aktiviteter omkring arbejdsmarkedet, sundhedsvæsenet, miljø- og trafikforhold og samarbejde omkring forsknings- og uddannelsesprojekter. Samarbejde omkring kulturelle aktiviteter bliver også forsøgt, men det er vanskeligt, idet det meste udbytte af kulturelle foranstaltninger forudsætter et stort sprogkendskab, når man ser bort fra billedkunst og musik.

Jeg blev efter kommunalreformen 2007 medlem af regionsrådet i Region Syddanmark og ligeledes medlem af kommunalbestyrelsen i den nydannede Tønder Kommune. Jeg sluttede mit arbejde som lokalpolitiker med udgangen af 2009.

Grænseforeningen

Via mine opgaver som amtsrådsmedlem og værende aktiv i arbejdet omkring Region Sønderjylland-Slesvig mødte jeg en del sydslesvigere, som jeg havde kendt fra min barndom og opvækst. Kresten Phillipson, Hardy Knudsen og formanden for Tønder Amts Grænseforening, Svend Kristiansen, opfordrede mig til at lade mig vælge til Grænseforeningens Hovedstyrelse. Jeg havde været medlem af foreningen siden en gang i firserne.

Jeg har altid været taknemmelig over for, hvad medlemskabet af det danske mindretal har betydet for mig og min familie, så hvis jeg kan, vil jeg meget gerne bidrage til, at dansk kultur og danske tilbud i det hele taget findes i Sydslesvig for kommende generationer. Ved at kende til

hverdagen i såvel Sydslesvig som Danmark er det meget klart for mig, hvilken betydning kontakten til Danmark og den direkte kontakt til danskerne har for det danske mindretal i Sydslesvig.

Jeg har hørt enkelte sydslesvigere sige, at det danske mindretal godt kan klare sig uden Grænseforeningen, men det omvendte er naturligvis ikke tilfældet. Betragter man tilbageskuende mindretallets udvikling siden 1920, er det sikkert, at Grænseforeningens virke har en betydelig andel i denne udvikling, og meget tyder på, at det samme kan være tilfældet i fremtiden. Jeg håber, at de intentioner, Grænseforeningen har, kan bevirke, at det danske mindretal i mange år kan tilbyde den mulighed for et dansk liv i Sydslesvig, som jeg har nydt gavn og glæde af.

Jeg blev medlem af Grænseforeningens hovedstyrelse omkring 2003 og medlem af Grænseforeningens formandskab i 2005, da Finn Slumstrup blev valgt til formand. Opgaven har i denne forenings ledelse været at tilpasse aktiviteterne til udviklingen i det danske samfund i øvrigt. Ligesom det danske samfund løbende forandrer sig, så sker der ændringer i det danske mindretal i Sydslesvig, for hvem foreningen er støtteorganisation.

Mindretallets medlemmer har for længst ændret holdninger i forhold til deres tyske naboer, lige som vi i Danmark må erkende, at fremmede kulturer spiller en rolle for opfattelsen af, hvordan en dansk tilværelse er i dag.

I 2014 satte Mette Bock sig i Grænseforeningens formandsstol. Hun var folketingsmedlem, og da det parti, hun repræsenterede i Folketinget, blev opfordret til at gå med i regeringen, blev Mette minister i 2016. Jeg var 1. næstformand og overtog formandsposten efter Mette Bock indtil oktober 2020, hvor jeg blev efterfulgt af biskop Peder Skov-Jakobsen.

Fra mindretals- til flertalsborger

Overordnet må jeg konkludere, at min opvækst i det danske mindretal ikke for mig på nogen måde har været til besvær. Jeg har haft de muligheder, som enhver anden dansker har haft i det danske samfund. Jeg har haft en fordel af såvel uddannelsesmæssigt såvel som en smule jobmæssigt, men helt klart i mit politiske arbejde, at jeg havde et omfattende kendskab til det tyske samfund og beherskede det tyske sprog.

Familiemæssigt er det heldigvis sådan, at der betyder sprog og kultur naturligvis noget, men der er det overordnet den gode vilje og ønsket om

*Portrætfoto af mig.
Niels Åge Skovbo
/ Grænseforeningen.*

at ville hinanden, der betyder noget. Det har ligget os på sinde i familien altid, da min farmors familie som nævnt var og er tysk, og for den parts skyld er mine to brødres koner også tyske. Flere af vore nevøer og niecer er gift med tysksindede, men det betyder ikke, at vi ikke har et ganske normalt familieliv. Omgangssproget, når familien mødes, er fortrinsvis sønderjysk med nødvendige oversættelser til følge, som det altid har været. I ethvert familieliv er det vigtigste, at ingen føler sig holdt udenfor, og det gælder uanset om man taler det samme eller flere sprog.

Livet i Agtrup har forandret sig på samme måde, som landsbyerne i Danmark har gennemgået en udvikling. Den danske skole i Agtrup er reduceret til nu kun at fungere som dansk forsamlingshus. Medlemskaren i de danske organisationer i Agtrup har den samme tilslutning, som den havde i min barndom. Skolegangen for de danske børn foregår nu i Læk. Mindretallet har forandret sig og skal forandre sig, hvis det fortsat skal leve.

I grænselandet spiller mindretallene en stor rolle, og deres tilstedeværelse betyder en rigdom for hele området. Det er ikke en forudsætning for at få øje på denne rigdom, at man er vokset op i et af mindretallene, men det er klart med til at øge forståelsen for det. Den gensidige respekt og viljen til at ville hinanden samtidigt med, at vi er bevidste om egne værdier, er nok det, Grænselandet kan i dag.

NOTER

- 1 Maren Sørensen var dansk sygeplejerske og valgmenighedspræst, der blandt andet fik opført et forsamlingshus med kirkesal i Valsbøl i Sydslesvig.
- 2 Både Kjems og Lindstrøm kom til Sydslesvig kort efter Genforeningen, hvor de arbejdede som vandrelærere, men samtidig meget aktivt involveret i dansksindede aktiviteter, især i landsognene uden for Flensborg.

Zusammenfassung

In diesem autobiographischen Beitrag erzählt Jens Andesen seine Geschichte als Bewohner des deutsch-dänischen Grenzlandes. Als Teil der dänischen Minderheit in Südschleswig geboren, verbrachte er dort auch seine Kindheit; seine Ausbildung erhielt er in Dänemark und war seit den frühen 1970er Jahren bei Lögumkloster wohnhaft. Jens Andesen war viele Jahre lang gewähltes Mitglied des Amtrates in Nordschleswig und später auch des Regionsrates. Fast 20 Jahre lang war er im Vorstand von Grænseforeningen tätig, von 2016-2020 als Vorstandsvorsitzender.

In diesem Beitrag reflektiert er über sein Leben und den Wechsel davon, erst Teil einer Minderheit und danach Teil der Mehrheit zu sein, und über die deutsch-dänische Zusammenarbeit über die Grenze hinweg.

Anmeldelser

Becker-Christensen, Henrik: Diplomater i grænselandet – Erindringer og baggrund 1998-2017.

Historisk Samfund for Sønderjylland, Sønderjyske Levnedsløb Nr. 38, 2020, 416 sider.

Det må siges at være et lykketræf, at forfatteren til bogen „Diplomater i grænselandet“, som i en lang årrække har været dansk generalkonsul i Flensborg, også er uddannet historiker. Han har været ansat som medarbejder og senere leder af Institut for Grænseregionsforskning i Aabenraa og har på den måde bragt både evnerne og det historiske kendskab til grænseområdet og dets minoriteter med sig ind i jobbet som generalkonsul i Flensborg. Samtidig har det også givet ham de nødvendige redskaber og interessen til at skrive den foreliggende bog.

Det har aldrig været Henrik Becker-Christensens hensigt at skrive en bog om sin karriere og sin egen familiebaggrund. I stedet sætter han fokus på årene som konsul mellem 1998 og 2017 og de forskellige politiske begivenheder, der fandt sted i den tid. På den måde tager forfatteren fat i mange forskellige aspekter af grænselandets nyeste historie. Han kaster dog også et blik længere tilbage i områdets omtumlede historie, og det giver en større forståelse af regionen og hans egne handlinger som generalkonsul. Det er den personligt prægede tilgang, der gør bogen værd at læse og formår at give et ganske særligt indblik i forholdene i regionen med de to mindretal på hver sin side af grænsen. Fordi området er lykkedes med at løse mindretalsproblematikken på fredelig og enestående vis, er det blevet en slags modelregion for Europa.

De læsere, der ikke kender grænseområdets særlige historie, får fortalt den historiske ramme og får noget at vide om grænseregionens særlige betydning for de dansk-tyske forhold, og for forbindelsen mellem Danmark og Slesvig-Holsten. Forfatteren guider fagkyndigt og velfunderet læseren igennem de 16 kapitler og 416 sider, bruger sine egne erindringer til at føre os igennem grænseregionens centrale politiske spørgsmål, dens historie, dens mindretal og mange forskellige og aktuelle aspekter, der belyser hans politiske virke. Henrik Becker-Christensen giver sine læsere indblik i det diplomatiske arbejde, som det udfolder sig i grænseregionen, og taler rammende om ”klassisk